

СЛОВО ДО НЕБАЙДУЖОГО ЧИТАЧА

Наразі мова йтиме про діяльність Ініціативної академічної групи «Наука та інновації» (ІАГ «Н&І», <https://sites.google.com/view/nauka-innovacii/>) – добровільного громадського об'єднання, створеного за ініціативи Відділення фізики і астрономії НАН України та Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України з метою обговорення актуальних проблем розвитку науки в Україні, шляхів оптимізації діяльності НАН України та взаємодії академічної та вузівської науки.

Попри окремі зауваження наукової спільноти на кшталт "Що це за група? Які у неї повноваження?" та ін., ІАГ «Н&І» проводила та проводить регулярні засідання, подала низку пропозицій до Верховної Ради України, Кабінету міністрів України та МОН України, співпрацювала з відповідною робочою групою, створеною Президією НАН України для підготовки пропозицій до Стратегії розвитку науки та інновацій в Україні.

Діяльність групи отримала позитивні відгуки від органів влади та окремих представників наукової спільноти. Наведу декілька прикладів.

1. Лист до міністра освіти і науки України *Л.М. Гриневич.*

Реакція на проект змін до наказу МОН України № 1112 від 17 жовтня 2012 р. «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», підготовленого Науковим комітетом (НК) Національної ради України з питань розвитку науки і технологій України.

ІАГ «Н&І» підтримала пропозиції НК щодо внесення змін до цього наказу. Витяг із даного листа:

«Ми виходимо з очевидної, на наш погляд думки, що рівень розвитку наукових досліджень у країні є важливим індикатором її всебічного розвитку. Оскільки розвиток наукової сфери України та утримання відповідної кількості науковців є справою затратною, повинні бути спрваджені дієві механізми оцінювання діяльності наукових установ та окремих науковців, які мають відповідати прийнятним світовим стандартам. Наразі світова наукова спільнота послуговується спеціальними базами даних, які відображають кількість і – головне – якість продукції, що виробляється у тій чи іншій країні.

На сьогодні найповнішими та найпоширенішими є дві такі бази – «Web of Science» (WoS) та «Scopus». Попри різну історію створення і різну методологію рейтингування видань, сформовані ними списки у значній мірі перекриваються, але суттєво те, що ці наукометричні бази є доступними і широко використовуваними в усіх країнах, які дбають про рівень своїх досліджень і його відповідності прийнятним світовим стандартам. Цей перелік можна доповнити іншими спеціалізованими базами...

Можна дискутувати щодо ефективності використання наукових баз для оцінювання наукової роботи, проте не можна заперечити очевидного – НК намагається оперативно реагувати на проблеми, які вже сьогодні руйнують українську науку зсередини, а саме: стрімке зростання частини наукових публікацій низького рівня, опублікованих у виданнях, що не входять до світових баз даних, тобто залишаються невідомими науковій спільноті; невпинно зростаючий вал дисертацій гуманітарного спрямування (при одночасному спаду природничого та ін.). І все це відбувається на фоні неефективної системи державної атестації наукових кадрів, про що переконливо свідчать далеко непоодинокі звинувачення у плагіаті та недоброчесності у роботі окремих спеціалізованих вчених рад.

Просимо Вас, шановна Ліліє Михайлівно, особисто підтримати зміни до наказу МОН України № 1112 від 17 жовтня 2012 р. та розглянути їх на засіданні колеги МОН України».

2. Листи до Голови ВР України *А.В. Парубія* щодо окремих законопроектів:

2.1. «Про забезпечення функціонування української мови як державної». ІАГ «Н&І» висловила зауваження на пропозиції до статті 18 «Державна мова в науці» цього законопроекту та звернула увагу, що статтею 10 Конституції України встановлено, що «Державною мовою в Україні є українська мова». Відповідно до цього в частині 1 ст. 18 Законопроекту зазначено, що «Мовою науки в Україні є державна мова. Але у частинах 3–4 ст. 18 нарівні з українською мовою в науці фігурують «офіційні мови Європейського Союзу»: частиною 3 ст. 18 Законопроекту при оформленні, а частиною 4 ст. 18 – при захисті дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії та доктора наук передбачається використання або державної мови, або «офіційних мов Європейського Союзу».

Це, на наш погляд, прямо суперечить ст. 10 Основного закону України та ст. 2 Законопроекту, неправомірно розширюючи сферу його дії. Тому посилання на «офіційні мови Європейського Союзу» з ч. 3 і 4 статті Законопроекту слід виключити. Водночас у ч. 2 ст 18 використання офіційних мов Європейського Союзу поряд із українською є доречним, оскільки опубліковані вченими України наукові праці поширюються не лише на території України».

ІАГ «Н&І» запропонувала свою редакцію 4.2 і 4.3 ст. 18 цього законопроекту та звернулася до Голови ВР України:

«Шановний Андрію Володимировичу, ми вважаємо, що надані зауваження і пропозиції виключать зловживання з мовного питання під час захисту дисертацій в Україні і будуть сприяти забезпеченню функціонування української мови у науковій сфері без будь-яких обмежень, як це і передбачено Конституцією України».

2.2. Про зміни до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

ІАГ «Н&І» звернув увагу Голови ВР України, що прийняття проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо оптимізації структури Національної Академії наук України (реєстр. № 8623 від 17.07.2018) завдасть непоправної шкоди розвитку науки України. Крім того, ІАГ «Н&І» надіслала звернення до ВР України за № 284/2ВР від 24.10.2018 з пропозиціями змін до законодавства у сфері науки.

У відповіді Першого заступника Голови Комітету з питань науки і освіти **О.В. Світаковського** сказано: «Комітет з питань науки й освіти ознайомився з пропозиціями ГО Ініціативна академічна група «Наука & Інновації» та врахує їх під час підготовки та розгляду законопроектів у сфері науки і технологій».

3. Лист до Прем'єр-міністра України В.Б. Гройсмана.

ІАГ «Н&І» підкреслила необхідність на загальнодержавному рівні «з переліку визначених Кабінетом Міністрів України середньострокових пріоритетів на 2017–2021 роки виокремити такі, які будуть конкретизованими та обґрунтованими, призведуть до поглиблення участі України у міжнародних інтеграційних процесах та сприятимуть модернізації економіки України» та запропонувала їх можливий перелік.

Отримали відповідь заступника Міністра освіти і науки України **М.В. Стріхи**, в якому сказано: «з урахуванням прогнозу розвитку галузей економіки і з метою вирішення питань забезпечення інноваційного розвитку окремих галузей економіки міністерствами та відомствами формуються пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня, які вже визначено постановою Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. до 2021 року. Відповідно до статті 3 зазначеного вище Закону України пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів та їх обґрунтування схвалюються Кабінетом Міністрів України і подаються до Верховної Ради України у вигляді проектів законів до 1 березня передостаннього року дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів».

Тепер декілька слів про моє бачення щодо подальшої роботи групи. Перш за все, я вважаю за доцільне продовження її роботи з метою підготовки на громадському рівні консолідованих пропозицій з багатьох проблем розвитку наукової сфери України. І знову «критики» запитують: а який коефіцієнт корисної дії такої роботи? Не знаю, але вважаю, що залучення широкого кола громадськості до обговорення (підкреслюю, серйозного обговорення, а не «фейсбуківого») є необхідною умовою нашого подальшого поступу у розвитку науки та інновацій у нашій державі. Очевидно, що наука в Україні сьогодні не має достатньої підтримки ні з боку влади, ні з боку суспільства.

Причин багато.

Є загальнодержавні, а саме:

- а) немає необхідного зростання ВВП та експорту, зокрема високотехнологічної продукції;
- б) немає запиту на науку від економіки;
- в) несприятливий інвестиційний імідж країни, який характеризується такими показниками:
 - * потенціал внутрішнього ринку – є;

- * норма прибутковості – досить висока;
- * рівень конкуренції – досить низький;
- * стабільна податкова система – немає;
- * ефективність держпідтримки – дуже низька;
- * захист права власності, в т. ч. інтелектуальної – немає належного рівня;
- * імідж країни – в процесі зростання.

Є загальнонаукові умови, щоб добитися успіху в науці:

а) **Належне і стабільне фінансування.**

А його практично немає, а точніше становить 0:2 % ВВП бюджетної підтримки та ще приблизно таку ж суму позабюджетної. Науковці стверджують, якщо фінансування науки менше 0.7 % ВВП, то відбувається її деградація. Якраз вона і відбувається.

б) **Високий рівень підготовки наукових кадрів.**

Мусимо визнати, що за роки незалежності України рівень такої підготовки в галузі природничих та технічних наук значно знизився.

в) **Наявність передової ідеї, яка здатна об'єднати ентузіастів-виконавців, зокрема молодих.**

Ідеї ще є, а об'єднувати майже нікого. Виїхали...

г) **Підтримка науковців (і не тільки фінансова) з боку вищої влади, керівництва МОН України та Президії НАН України, керівників установ тощо.**

Мусимо також визнати, що ставлення до науки ніколи не було визначальним у нашої влади. Я в цьому неодноразово пересвідчувався на різних посадах. Це ставлення було показовим (як при Президентові **В.А. Ющенку**) або негативним (що маємо сьогодні в особі Прем'єр-міністра). І навіть проєвропейський экс-Президент України **Петро Порошенко** в своїх промовах майже не згадував про науку.

Адже відомо, що ставлення до науки і культури було, є і буде мірилом українськості влади.

А тепер ще про стан НАН України.

Про це багато сказано і написано, в т. ч. членами нашої групи (див., наприклад, «Світогляд» № 1, 2019 р.).

По-перше, на мою думку, трагедія академічної науки, вірніше, її спільноти, полягає в тому, що більша її частина не потребує (чи не бажає) оновлення. Тому всі спроби змінити щось у системі НАН України сприймаються негативно. Я в цьому пересвідчився на прикладі моєї діяльності в Президії НАН України.

По-друге, в НАН України за радянською традицією йде підміна понять щодо ролі та завдань науки – природничої, технічної та соціо-гуманітарної; щодо досліджень – фундаментальних та прикладних; ДКР та впроваджень.

Адже добре відомо, чим має закінчуватися кожен з цих видів діяльності.

Не буду деталізувати, оскільки і так забрав багато часу.

І, нарешті, окремі теми для наших обговорень у майбутньому.

Зовнішні: зміни до Закону України про наукову та науково-технічну діяльність, зміни до Порядку формування переліку фахових видань, зміни до Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння звань та інші (наприклад, формування національних проектів).

Внутрішні: вибори членів НАН України, вибори Президії НАН України та її Президента, підготовка пропозицій до стратегії управління в НАН України, до порядку розподілу фінансування, децентралізації та демократизації в системі НАН України та ін. ■

Щиро, Ярослав Яцків